

Reményi Ferenc:

Reményi Ede hegedűművész életrajza

– 6. rész

LISZT KÉSŐBBI MAGYARORSZÁGI IDŐZÉSEI (az előző rész folytatása)

1870 december havának közepén három napra terjedő, nagyszabású zeneünnep volt Beethoven születésének 100. évfordulója alkalmából, mely ünnep a maga egészében Liszt vezetése alatt folyt le. Kulminációja az ünnepnek a harmadik nap (16-án) este a Redouteban (Vigadóban) adott díszhangverseny volt. Az összes terem zsúfolásig megtelt. A pábolyokban maga a király is megjelent Albrecht és más főhercegekkel; ott volt a születés, szellem és pénz egész arisztokráciája. A pódiumon a főváros egyesített zene- és énekkarai és a legkiválóbb szólísták, kik teljes lelkesedéssel Liszt zseniális vezérlő pálcája alá rendelték magukat. A hangverseny negyedfél óráig tartott, még sem merítette ki a közönséget, oly rendkívüli műélvezetet nyújtott. Az első mű Lisztnek „Beethoven-kantáté”-ja volt, melyet először Weimarban adtak elő, az ottani Beethoven ünnepen. „A 2-ik szám – írják a Fővárosi Lapok (dec. 18.) – Beethoven mondhatatlanul bájos hegedű-verse volt, melyet Reményi Ede adott elő az általa szerzett sikerült kadenciával és zenekar-kísérettel. Az Allegro páratlan melódiáját Reményi igen melegen játszák s a többi részben is kitént, főleg ama rendkívül finom hangalakzatok előadásában, melyek valószínűségi filigrán műveknek nevezhetőek. Tapsolták, s Liszt maga is, ki a zenekart vezeté, letette karnagy botját és tapsolt. A 3-ik és végső szám a 9. szimfónia volt.”

Láttuk már, hogy Reményi 1862 elején Bécsben adott hangversenyein éppen a legnagyobb klasszikusnak, Bachnak Ciaconájával váltotta ki a legáltalánosabb tetszést. Másutt is: Berlinben, Prágában, Olaszországban, Párizsban, szóval Európa legzeneértőbb közönsége előtt is mindig nagy sikereket ért el a klasszikus zeneművek előadásával. Most pedig azt láttuk, hogy Liszt maga, a 19. század legnagyobb zenei lángelméje és egyben Beethoven művészi pályájának leghivatottabb értelmezője maga is tapsol mint vezérlő karnagy Reményinek, mikor Beethoven hegedűversenyét, az összes hegedűversenyek legklasszikusabbját előadja. Ha még hozzá vesszük azt, hogy Remé-

nyit 1890-ben a londoni Bach Társaság tiszteletbeli tagjának választotta meg, akkor túlzás nélkül állítható, hogy Reményi bivatott interpretátora volt nemcsak a magyar zenének és a romantikusoknak, hanem a klasszikusoknak is. Evvel ellenkező állításai irigyeinek és ellenségeinek nem egyebek, mint a rosszakarat szüleményei. A rendkívüli hatásnak, melyet mindenütt kelte, egyik magyarzata éppen művészetének sokoldalúságában rejlik. De most emlékezzünk meg Liszt további pesti szerepléseiről is.

1873-ban ülték meg Liszt művészi pályafutásának 50 éves jubileumát. Liszt ez alkalommal értékes emléktárgyakat adományozott a Nemzeti Múzeumnak. Reményi részvételéről ezen ünnepen nincs adatom; talán akkor még Egyiptomban volt. 1875. márc. 10-én Liszt közreműködött egy zenekari hangversenyen, melyet Wagner vezényelt, az épülő bayreuthi Festspielhaus javára. Itt sem szerepel Reményi; esetleg akkor is távol volt, vagy távol tartotta őt a penzingeri eset óta megszakadt viszonya Wagnerrel. Ismeretes még, hogy aug. 19-én Rimaszombaton hangversenyezett s másnap, Szent István napján, az ottani római katolikus templomban a mise alatt játszott.

Hangversenykörút a Keleten (1866–67)

Az 1866. évből mindenek előtt egy jótékony célú hangverseny érdemel említést, melyet a pesti első bölcsőde javára márc. 13-án főúri zenekedvelők rendeztek Reményi közreműködésével, ki egy Thalberg féle „Hugenotta”-átíratot és Paganini két darabját („Andante amoroso” és Tema con variazioni”) játszotta. 1866 őszén újabb hangversenykörútra indult, mely ezúttal elvezette őt a Keletre. Erdély, Románia, és Konstantinápoly, ezek voltak újabb szereplésének és diadalainak színhelyei. Erdélyi hangversenyeiről csak egy hír van; eszerint okt. 16-án lépett fel Kolozsvárott. Bővebben szólnak a hírek romániai sikereiről. 1867. jan. 16-án érkezett Bukarestbe, ahol nagy vendégszeretettel fogadták és annyira felkapták, hogy a román fővárosban hat hangversenyt kellett adnia. Mielőtt a román Nemzeti Színházban először fellépett, három előkelő bojár magánkörben játszott

(Básni, Otteleseáni, Eliád). Jan. 21-én tartotta meg hangversenyét a Nemzeti Színházban, még pedig telt ház előtt, maga a román fejedelem is megjelent. Reményi Plotényivel együtt, ki őt ezen a körúton is kísérte, talpig magyar rubában jelent meg, mint mindenütt a 60-as években. Úgy a közönség, mint később a sajtó is nagy tetszéssel fogadták. Liszt után ő volt az első magyar művész, ki ily tetszést aratott. Itt is, mint már Horvát- és Csehországban, nagy rokonszenv mutatkozott Reményi, mint magyar ember iránt. E rokonszenv 18 évvel a magyar szabadságharc után minket, kik a világháborút, s Magyarországnak utána következő összeomlását végigéltük, valóságos bámulatba ejt és fájdalmasan érint, hogy a monarchia külügyi politikája mennyi hibát követhetett el, hogy a rokonszenv ádáz gyűlöletté változott át! A „Hunnia” nevű magyar egyesület vacsorát rendezett Reményi tiszteletére és őt tiszteletbeli tagjának választotta meg. Harmadik hangversenyén, mikor román dalokat játszott, két fehér galambot román nemzeti színű szalagokkal repítettek a színpadra. Ugyanez történt a Rákóczi induló eljátszásakor is, csakhogy ekkor a galambok magyar nemzeti szalagokkal voltak ékítve. Roppant taps volt, a bojárnék feldobálták kaméliás bokrétaikat. A tiszta jövedelem majdnem 200 arany volt. Hatodik hangversenyén, melyet a román ínségesek javára adott, közreműködtek Ghika és Stonodza hercegnők is. A „Reforma” bukaresti napilap „Artistul Violinist E. Reményi” cím alatt fellengző kifejezésekkel magasztalja Reményi művészi zsenialitását, és különösen kiemeli, hogy mily biven szólaltatta meg hegedűjén a román nemzeti dalokat is. Március közepén Braila és Galatz városokban találjuk őt. Itt is mindenütt lelkesen fogadták. Pompás alkalma nyílt régiségeket és néprajzi tárgyakat gyűjteni. Konstantinápolyba április 5-én érkezett meg, és közel 7 hetet töltött ott, mert csak máj. 25-én érkezett vissza a magyar fővárosba. E hosszas konstantinápolyi időzés Reményinek annyira változatos művészi pályafutásának is egyik legérdekesebb és legszínesebb epizódját képezi, olyannyira, hogy ő, aki tudta ugyan forgatnia tollát, de nyugtalan életénél fogva csak ritkán forgat-

ta, indítatva érezte magát, hogy stambuli élményeit a magyar közönség számára leírja. Ezen leírások „Konstantinápolyi élmények” címmel, öt terjedelmes tárcacikkben jelentek meg a *Zenészeti Lapok* VII. évfolyamának 42., 43., 44., 45. és 46. számában. Rövid tartalma a tárcáknak ez: Reményi összesen 5 hangversenyt adott a színházban. Lakása az osztrák internunciaturában (követségben) volt. Báró Prokesch-Osten internuncius, ki nagy zenebarát és egyben kiváló tudós volt, igen hathatósan mozdította elő Reményi ottani művészi szereplését, különösen neki köszönhető, hogy Ali pasa nagyvezér közvetítésével játszhatott a szultán előtt. Az akkori szultán Abdul Aziz Khán volt. A szultán első ízben az európai édesvizeknél fekvő Seráyban fogadta, és látatlanul, egy ajtó mögül hallgatta. Reményinek 2 óra 15 percre kellett egyfolytában játszani. A változatos műsorból a fejedelem kívánságára, ki nemcsak zenekedvelő volt, hanem értett a zeneszerzéshez is, a művésznek meg kellett ismételnie Chopinnek egy nocturne-jét, és a Rákóczi indulót. E fellépés után a szultán Reményit a legmagasabb megelégedése jeléül a Medsidié rendjellel és ajándékokkal tüntette ki. Pár nappal reá a szultán másodszor bivatá maga elé a „madsarszki kamendsi”-t (magyar begedüst), és most személyesen is megjelent a teremben. Néhány török nóta után, melyet Reményi saját kezdéséből játszott, a szultán ismét a Rákóczi indulót kívánta ballani, és most is megismételtette. A művész ezután a szultánnak egyik saját szerzeményű barcarolle-ját adta elő. Végezetül a fejedelem a „Portici néma” opera nyitányát kívánta ballani. Nagy volt a főkamrás és a többi jelenlévő udvari ember megrökönyödése, midőn Reményi kinyilvánítja, hogy ismeri ugyan az operát, de nem hiszi, hogy könyv nélkül el tudná játszani... A megrökönyödés onnét származott, hogy a szultán kívánsága parancs, és annak nem teljesítése a lehetetlenségek közé tartozott. A zavarból Guatelli, az udvari zenekar olasz karmestere segítette ki a művészt, felbozván az udvari könyvtárból a dalmű vezérkönyvét, melyből Reményi begedű-zongorakivonatot rögtönzött. Ennek a szultán annál inkább megörült, mert ezen opera kedvenc darabjai közé tartozott.

A konstantinápolyi időzés egy másik érdekes mozzanata az volt, hogy Kabuli pasa meghívta Reményit háremébe, hol neki és hölgyeinek játszott. Evvel kapcsolatban megemlítendő, hogy a szultán 8 hónappal később hivatalos látogatást tett Budapesten. Ez alkalommal számos testület járult eléje;

az egyikhez Reményi is csatlakozott. A *Paradicsab* visszaemlékezvén a neki szerzett zenéi élvezetekre, Reményit szívélyesen, kézzelintéssel köszöntötte. A török szultánt nagy lelkesedéssel fogadták nálunk, viszonzásul azon vendégszeretetért, mellyel a törökök 1849-ben, menekült honfitársainkat részesítették.

Reményi Konstantinápolyból is számos műkincset hozott magával, továbbá egy értékes numizmatikai gyűjteményt, melyet báró Prokesch-Osten, mint magyar akadémiai tag, az ő útján küldött meg a Magyar Tudományos Akadémiának. E gyűjtemény a kalifák pénzeit tartalmazta, s mintegy 100 darab, nagyrészt arany és ezüstpénzből állott. Megbecsülhetetlen értékű ajándék, mely egész Európában a legnagyobb ritkaságok közé számított. Nagy tudományos értékkel bírt a tudós által a gyűjteményhez mellékelte leírás és magyarázat is. Reményi Ede egy 1867. június 25-én kelt levél kíséretében, a gyűjteményt átnyújtotta báró Eötvös József kultuszminiszternek, mint az Akadémia elnökének.

Reményi konstantinápolyi élményei kellemes olvasmányt képeznek, stílusuk egyszerű, keresetlen, természetes, szemléltető és eleven; a humor itt is belevegyül, a művészi és bazafias elem sem hiányzik belőlük. Bizonyos tekintetben korképet mutatnak, mely annál érdekesebb, mert hiszen azóta Törökországban is minden bízhatatlannal megváltozott. Nem csak az ifjú törökök mozgalma zajlott le azóta, nyugati reformokat erőszakolván ki a szultántól, hanem forradalmak és háborúk egész sorozata követte egymást: az olasz a görög, az entente, és végül ismét a görög ellen. A török birodalom megcsönkült ugyan, de a török nemzet végül győzelmesen került ki a rettenetes létfenntartási küzdelmekből. De közben lelkülete teljesen elváltozott, megérett. Kezébe vette saját sorsát, eltörölte a szultánságot, sőt a kalifátust is, alkotmányos és demokratikus köztársaság lett. Ki hitte volna valaha, hogy ez bekövetkezhetik?

Reményi leírásai még a régi autokratikus Törökországot állítják szemünk elé: a szultán még teljhatalmú úr s egyben a próféta utódja (kalifa), mindenki retteg tőle, síri csönd és bízhatatlannal bonyodalmas udvari ceremónia veszi körül. Nem kevésbé érdekes a villás reggeli leírása a részben már nyugatias műveltségű és nyugati szokások felé hajló Kabuli pasa házában, valamint a háremi hangverseny lefolyása. Reményi saját leírását kiegészíti néhány hír a *Zenészeti Lapokban* (III. évfolyam 479., 494., 527. és 559. l.), valamint egy „Emír” név alatt író

alkalmi tudósító eredeti levele Konstantinápolyból „Reményi Ede Konstantinápolyban” cím alatt (*Zenészeti L.* III., 505. l.). Ezek részben kiegészítik Reményi saját leírását, míg kisebb jelentőségű adatokban eltérnek tőle. Az egyik hír szerint (494. l.) Reményi üres idejét a török főváros érdekességeinek megtekintésére, és főleg a török zene megismerésére fordította. Egy török indulót szerzett valamely közelgő török ünnepre, melyet a szultánnak ajánlott, ki azt el is fogadta. Az 527. oldalon közölt újdonság közeli visszatérését jelzi „majdnem egy évi távollét után”. Az 559. oldalon meg van említve, hogy „Reményi elhozta magával egész Törökország dicsőségét és számos nevezetességét; legalábbis aki bemenne hozzá, emlékül kapott ajándékait ízről-ízre látogatja, nem gondolhat ennél egyebet.” Reményi ritka műkincseket hozott magával, melyek bármely múzeumba is beillenek, s emellett tömérdek értékes dolgot; csak török legszebb csibukból mintegy 75 darabot. Az „Emír” féle levél szerint Reményi Konstantinápolyban annál inkább ünneptelték, európaiak és törökök egyaránt, mert ott ritkán fordul meg igazi művész. A megérkezése utáni ötödik napon (tehát ápr. 10-én) lépett fel először a francia színházban. Mindvégig fokozódó lelkesedés kísérte játékát. A főváros minden művelt köre már másnap csak róla beszélt, és az összes hírlapok magasztalták és ismertették. Másnap (ápr. 11-én) a „Banque ottoman” főigazgatója: de Plene marquis hívta meg fényes estélyre, azután az osztrák internuncius (követ). Itt jelen volt a szerb fejedelem is, kinek udvaránál Reményi a múlt évben szintén nagy kitüntetésben részesült. (Hogy Reményi 1866-ban lent járt volna Szerbiában, arról ez az egyetlen adat.) Reményi az internunciusnál klasszikusokon kívül magyarokat is játszott, sőt egy szót is a szerb fejedelem tiszteletére. Április 13-án Prokesch-Osten báró internuncius még egy külön estélyt adott Reményi tiszteletére. Ápr. 14-én az orosz nagykövet termében játszott, mely a szokatlan 15 frankos belépti díj dacára is a legfényesebben sikerült. Liszt óta nem volt itt ily díszes közönség hangversenyen. Az internuncius még a hangverseny alatt meghívta Reményit magához vendégül. A levélíró gyakran látogatta meg Reményit a lakásán, s azt írja, hogy „A Paradicsomra csak olyan lebet a kilátás, mint az ő lakása ablakából. Van 4 szalonna, pompásan s keleti kényelemmel bútorozva, egy sereg szolgálta, 2 zongora, 1 harmónium, s minden, amit kíván, szolgálatára áll. Ablakai alatt pompás kert, viruló ta-

vasz, amphitheatralis völgy török házakkal és mecsetekkel; távolabb látszik a Boszporusz, Scutari, a Márvány tenger; Európa, Ázsia, egy nagyszerű panorámába egyesítve.” Felemlíti azután, hogy Reményi Kabuli pasa háremében is játszott, e nagy kegyben a törökök részéről eddigelé csak Liszt részesült. Húsvét vasárnapján Reményi a követségi nagy templomban játszott a mise alatt, és este díszvacsorára volt bivatalos, ahol is lelki áldomást írtett a magyar király ő Felsege egészségére, az internuncius pedig Magyarországot élteté. A levél a szultán előtti fellépések előtt íródott, s így csak bizonyosra veszi, hogy Reményit a szultán meg fogja hallgatni, már Reményinek Guatellivel, a szultán udvari zenemesterével való jó viszonyánál fogva is. Végül „Emír” megjegyzi, hogy Reményi a törököket a szó szoros értelmében megbódítja: „Kár, hogy a 16. században is nem volt hazánknak egy Reményije!”

Reményi konstantinápolyi hangversenyének egyikéről, még pedig a szerdán, 1867. május 1-én a Théâtre Naoum-ban adotról megmaradt egy érdekes falragasz, mely török, francia, görög és örmény nyelven van írva. Műsora ez volt:

1. Fantaisie, sur les motifs des Huguenots, composée et exécutée par Mr. Edouard Reményi
2. Ouverture: Songe d'une Nuit d'Été, pour piano a 4 mains, composée par Mendelssohn, exécutée par Mr. A. Jory et Ferdinand Plotényi.
3. Méditation sur le prélude de S. Bach, composée par Gounod, pour violon, piano et harmonium; exécutée par M. Ed. Reményi, A. Jory et Ferdinand Plotényi.
4. a/ Mazourka (en si-mineur) de F. Chopin,
b/ Airs turcs transcrits et harmonisés par Maestro Callisto Guatelli, exécutée par M. Edouard Reményi.
5. Duo pour 2 violons, composé par Allard, exécuté par M. Edouard Reményi et Ferdinand Plotényi, élève du Concertiste.
6. a/ Andante amoroso composés par Paganini,
b/ Thema con variazioni, exécutés par M. Edouard Reményi
6. Rákóczy (Marche-Fantaisie), exécutée par M. Edouard Reményi.

Az 1867–76 közötti időszak

Reményi talán még tovább időzött volna a Boszporusz melléki török városban, ahol oly jól fogadták, s ahol oly jól érezte magát, de hazaszóltotta őt a koronázás nagy poli-

tikai eseménye, Liszt eljövetele ezen alkalomra (amiről már volt szó), és egyéb művészi események. Liszt 12 napi időzés után, június 15-én hagyta el Pestet. Reményi elkísérte őt Székesfehérvárig, ahol rövid időre megállt. Ottani tisztelői kérésére az úrnapi főgyébázi misén eljátszotta Liszt koronázási miséjéből az ő számára szánt és írt Benedictust, Plotényi orgonakíséretével. Szólóját gyönyörű előjátékkal vezette be. „A főgyébáz zsúfolásig megtelt, s egész nap csak e műélvezetről beszélt az egész város.” Reményi ez alkalommal a püspök vendége volt. (Zenészet L. VII. 607, 628. l.). Ugyanezt a Benedictust Reményi aztán a pesti belvárosi templomban is előadta, július 14-én. „A kitűnő művész oly mesterileg értelmezé a gyönyörű, meghatóan egyszerű magánrészt, hogy minden jelenvolt el lett ragadtatva.” A templomi zene- és énekkar meg volt erősítve. Így a közönség némi fogalmat nyert a koronázási miséről, melyet eladdig csak a koronázás egyházi szertartásán jelen voltak hallottak. (Zenészet L. VII. 669. l.).

Reményi általában szeretett templomban játszani. Így a többi közt a Zenészet Lapok VII. 685. oldalán olvassuk az újdonságok közt, hogy 1867. július 28-án a belvárosi templomban eljátszotta ama elő- és utójátékot, melyet ifj. Korbay Ferenc imakarához szerzett. Kedves meglepetést szerzett ilyenmű fellépésével Haynald Lajos kalocsai érseknek, a kiváló zenebarátnak, beiktatási ünnepén, 1867. június elején. Reményi az előző napon eltűnt Pestről; titokban hajón Kalocsára utazott s ott a beiktatási mise alatt megjelent a kóruson, „s varázsbegegyésén egy ünnepélyes szólóba kezd. A jelenlévők megibletődnek, hátratekintenek, s Reményit ott látva, bizonyosan csak a szent hely tartóztatta őket vissza, hogy a leglelkesebb éljenekbe ne törjenek ki. Az érseknek igen tetszett e meglepetés, s Reményinek melegen megköszönte ebbéli figyelmét.” (Zenészet L. 575. l.)

Mányik Ernesztina

„Des Lebens ungemischte Freude wurde keinen Sterbischen zuteil.” (Az élet zavartalan örömeiben még egyetlen halandó sem részesült.) Így esett ez akkoriban is. A koronázás lélekemelő aktusa bizonyára Reményi hazafias szívét is magasztos érzésekkel töltötte meg. Egy szomorú hír azonban talán éppen őt érthette legfájdalmasabban. Ez Mányik Ernesztina, a Nemzeti Színház kitűnő mezzoszoprán művésznőjének oly korai elhalálózása volt (1867. június 7.). Mányik Ernesztina

1846-ban született Vámosmikolán, Hont megyében. Tehetségét Reményi Ede fedezte fel 1863 őszén, egy vidéki körútja alkalmával. Reményi biztatására családja felküldte Pestre. Innen csakhamar Párizsba került, hol Rossini vette pártfogásába. Az olasz mester ajánlásával azután Milánóba ment, s Corsinál tökéletesítette kiképzését. Olaszországban nagy sikerrel lépett fel Milano, Asti, Modena színházaiban; Faustban Margit szerepét 24-szer énekelte; Fiumében virágzáppal fogadták. De ő bazavágyódott. 1866-ban tagja lett a Nemzeti Színháznak, hol Lohengrinben (Ortrud), a Prófétában, s különösen az Afrikai Nőben keltett feltűnést. De csakhamar aláasta szervezetét a tudóvész. Elment tehát szüleihez Vámosmikolára, s ott lehelte ki művészi lelkét. (Haraszi 329. l., és Zenészet L. VII. 580. l.). Utolsó kívánsága sem teljesülhetett, hogy a zene és a művészet képviselői kísérjék a sírig. De Reményi nem feledkezett meg róla. Alább említendő Németországi útjáról visszatérve, hangversenyzés útján szándékozott annyi összeget szerezni, hogy a korán elhunyt művésznő emlékét legalább méltó sírkő örökítse meg. (Zenészet L. VII. 687. l.). Szavát 1868. május 30-án be is váltotta, midőn Ipolyságon hangversenyt adott Mányik Ernesztina síremléke javára. Műsorát koncertdarabjai javából állította össze, s a hangverseny, melyen elszavalták Ábrányi Emilnek „Mányik Ernesztina emlékére” című alkalmi költeményét, a kívánt sikerrel járt.

Zeneünnepélyek Meiningenben és Wartburgban

1867 nyarára még két művészi esemény esik: a Németországi Zeneművészek (Tonkünstler-Versammlung des Allgemeinen Deutschen Musikvereins) ünnepélye Meiningenben és az eisenachi Wartburgban, Liszt vezetésével, és az aradi országos dalárdaünnepély. Hivatalos meghívás folytán Reményi előbbire augusztus 25-én utazott el Weimarba, hol Liszt várakozott reá, mivel azután tovább utazott Meiningenbe, hogy a világ minden tájkáról mintegy 700 művész és műkedvelő gyűlt össze. A Zenészet Lapok VII. 767. oldalán bozza az újdonságok közt, hogy az ünnepély augusztus 22-én fényesen sikerült. Liszt volt az ünnepély központja. A meiningeni herceg bázi rendjének nagy keresztjével tüntették ki. A hangversenyen Liszt „Hegyi symphoniáját” is előadták, mely roppant batást idézett elő. Reményi Ede, bár az ünnepély programján nem állott, mintbogy csak mint vendég vett részt az ünnepélyen, de a nagyherceg

batározott kívánságára játszott a hangversenyen. Kiléptekor lelkesen fogadtatott, s játéka viharos tapsban részesült. Nagy hallgató magyarját játszotta, s ezt megismételtén, Chopinnek egy nocturnejét adta elő. A díszbédén a magyar művészeket különösen kitüntették. Voltak lelkes felkészítések a magyar nemzetre, Lisztre, Reményire. Augusztus 28-án Weimarba (talán inkább az eisenachi Wartburgba? – lásd Rosty Pál levelét Eisenachból, Zenészet L.VII. 794-796. l.) ment a művészek és a vendégek nagy része, hol Liszt Szent Erzsébet-oratóriumát kétszer adták elő. Reményinek meiningeni sikere több meghívást és kitüntetést eredményezett (Zenészet L. VIII. 783. l.). Augusztus 26-án Liebensteinben, 30-án a szász-weimari nagyherceg meghívása folytán, Lisztrel és Plotényivel együtt, Wilhelmstalban játszott. Szeptember 3-án pedig a zene dolgában oly követelő Lipcsében aratott nagy sikert. Játsszotta Bach Ciacconnáját, Liszt egyik magyar rapszodiáját és Chopin Esz-dúr nocturne-jét. Liebensteinbe a herceg meghívására még vissza kellett utaznia.

Országos dalárünnep Aradon

A 60-as évek közepén a magyar dalárünnep-egyletek országsszerte szervezkedtek. Első országos ünnepük 1863-ban Pécsen volt, majd 1865-ben Pesten, és 1867-ben Aradon tartottak együttes ünnepélyt, mely egyúttal dalverseny is volt. (Zenészet L. VII. 680, 705-719, 788, 736, 737, 754, 756, 771, 868. l.) Az aradi ünnepen 43 egylet vett részt, magán a dalversenyen pedig 14. Utóbbi augusztus 11-én folyt le. Reményi itt elsősorban mint a megválasztott bíráló választmány egyik tagja szerepelt; de volt alkalma ballatni begedűjét is. Az ünnepély augusztus 11-én az aradi dalárda zászlajának fölszentelésével kezdődött, mit mise előzött meg. Mise alatt Reményi itt is Liszt „Benedictus”-át játszotta „oly művészi ihlettséggel, hogy mindenkit elragadott.” (Zenészet L.VII. 753. l.). Utána díszbéd volt, ahol a sok lelkes és találó felkészítő nem hiányzott. „Ebéd végeztével többen megjelentek az étbhelyen, mely akkor már inkább ivóhelyé változott, többek közt Reményi Ede is, ki egy cigánybegedűn tartva a legszebb szónoklatot, a magyarádiboz méltó tüzes lelkesedést idézett elő. A bor és a zene kettős gyűjtő hatásának tulajdonítható be azon humoros ötlet, hogy egy dalárszónok indítványára Reményi Edét kikiáltották és megéljenezték „mint első kálvinista szentet.” (Zenészet L. VII. 736. l.). Augusztus 12-én következett aztán a dalárverseny,

hangverseny, és díszbál, közben jury-értekezlet és közgyűlés. A zenede hangverseny délután egészen megtölté a lovarda tágas helyiségét. Reményi Ede volt a nap böse, művészi ihletettséggel és tökélyvel értelmezvén Mendelssobn hegedűversenyét és Liszt Benedictusát, melyek után természetesen a kibívások és ismétlések nem maradtak el. Plotényi Nándor is bemutatta magát, mint szerző és hegedűművész. Saját magyar ábrándja kiváló tebenségre mutat, melyet okunk van binni, hogy idővel még inkább be fog igazolni. (Zenészet L. VII. 771. l.)

Egyéb események

1868-ban súlyos csapás érte a művészt, annyira szeretett és tisztelt édesanyjának okt. 19-én történt elhalálózásával. A halottat másnap temették a római katolikus szertartás szerint a Régi Posta u. 2. szám alatti lakásáról a Kerepesi temetőbe. A Fővárosi Lapok okt. 20-iki száma így emlékszik meg róla: „Áldás és béke lebegjen az elhunyt jó anya felett, ki derék és szorgalmas fiakat (s köztük egy kitünő művészt) nevelt a hazának.”

Az 1869. év eseményeiről csak annyit tudunk, hogy Reményi Lisztet Weimarban meglátogatta. 1870-ben pedig ismét Londonban járt, előbbi sikereinek megismétlésével. A 70-es évek elején Orczy báró intendánssága alatt egy évig a Nemzeti Színház opera-zenekarának első magánbevedője és hangversenymestere volt. Az ilyen állás megkööttséggel és alárendeltséggel jár, ami a bohém természetű művészt feszélyezhette. Bizonyára azért vált meg oly rövid idő után állásától, bárba ebben is kiváló sikerei voltak. Így például a „Don Juan” szerenádját mindig meg kellett ismételnie.

Reményi a 70-es években is hangversenyzett olykor a hazában. Károly öccse rendezte még most is hangversenyeit, és szerepelt mint titkára. E szereplésnek nyomait találjuk azon levelezésben, melyet részben Reményi Károly, részben maga a művész folytattak egy Schambach János nevű kaszai kereskedővel, ki földijük és testi-lelki barátjuk volt. E levelezésből, mely az 1870-73-as évekre terjed ki, 17 levél van meg atyám hagyatékában. Látjuk a levelek tartalmából, hogy Schambach valahányszor Pestre jött, felkereste Reményi Károlyt, ki akkor a Kristóf tér 1. szám alatt lakott, és Reményi Edét, kinek lakása a 70-es évek elején Rákospalotán volt. Schambachnak volt egy Gyula nevű fia, ki begedülni tanult; Reményi Ede bérmaapja volt a fiúnak, és élenken érdeklődött a fiú baladása iránt a be-

gedülésben. Olykor kottákat és búrokat küldött számára. A fiatal Plotényi olykor már önálló hangversenyeket is adott. Reményi Károly levelei Schambach-hoz 1871. május havától 1872. március haváig terjednek. Leveleiből kitünik, hogy művész bátyja Plotényi Nándorral együtt 1871 május és június havában Temesváron és Aradon hangversenyzett, s azután Erdélyben végeztek körutat, melyről szeptember közepén tértek vissza a fővárosba. Az erdélyi körútról így ír Reményi Károly: „Szép volt biz az abban a remek, szegény, gazdag kis országban, melyet Erdélynek hívnak, s hozzá teszi, hogy a művész ott tömérdek érdekes régiséget gyűjtött. Ritkasági és régészeti kollekciója (Rákospalotai lakásán) már egy vidéki múzeumnak is beillenek. 1871. november 1-én ajánlja, hogy Schambachék vegyenek meg Gyula fiúk számára egy megszorult begedűművésztől, 200 frt-ért egy Steiner féle igen jó begedűt, melyet Reményi Ede melegen ajánl. Steiner egy tiroli olasz-német begedűkészítő volt; begedűi a legjobb Amati begedűkkel egyenértékűek, sőt ritkábbak (Amatiék Steiner tanítványai voltak). Reményi Edének akkor 11 begedűje volt. Kedvenc begedűjét: a „Princesse”-t 5000 frt-ért vette (Magurányi József emlékezése szerint ez egy Stradivarius volt, s ára azon időben 30.000 frank; az olcsóbb begedűi 3-400 frt-ba kerültek. Az 1872. január 6-án kelt levél szerint Reményi Ede karácsony óta Bécsben van, hová Plotényi január 3-án utána ment. Négy nap múlva jönnek vissza, mert küszöbön áll Reményi Ede esküvője. Az 1871. évből még megemlítjük, hogy Liszt, ki hazafias érzületének megfelelőleg mindig pártolta a magyar művészeket és a magyar művészetet, március 24-én hangversenyt adott Reményi Ede javára.

Játsszotta az Orpheust Janina Olgával, két zongorán. Ezen adatot Ábrányi Kornélnak „Liszt Ferenc magyarsága” című cikkéből vesszük, mely a „Képes hét” c. folyóirat 1911. szept. 24-én kelt számában jelent meg. Ha az adat való, bizony Reményi minden népszerűsége és sikerei dacára, pénz tekintetében akkor is szorult állapotban lebetett. Ő, aki hazafias és jótékonyági célokra csak úgy szórta a pénzt.

Reményi Ede nősülése 1872-ben

Az 1872. év fordulópont Reményi Ede életében, mert megbázasodott. Elvette a jeles naturalista zenész és zeneszerző, Fáy Antal leányát, Gizellát. A házasság szerelmi frigy volt: a művész megbódította az igen művelt, művészi és irodalmi hajlamokkal bíró,

eleven és fogékony gentry leányt, ki spiritizmus-sal is foglalkozott. Az esküvő február elején ment végbe, és szinte főúri keretekben mozgott. Nyoszolyó asszony Forgách Eleonóra grófnő volt; a nyoszolyó lányok közt volt Margit Contesse (talán szintén Forgách?). A frigyet a belvárosi parókiális templomban, Haynald Lajos kalocsai érsek-bíbornok áldá meg. Liszt az esküvő alkalmából külön szerzeménnyel üdvöztetett meg kedvencét, melyet La Mara „Musikalische Studienköpfe” című művében (I. 352. l.) „Epithalam zu Edouard Reményis Vermählung”, Pest, Táborosky jelzéssel említi meg. A lapok sokat írtak e nevezetes házasságról, és nagy volt a száma a szerencsét kívánó leveleknek. Az ifjú pár Pesten, a Sándor u. 13. sz. alatt bérelt lakást. A házasság szerencsésen indult, a házastársak szerették egymást. A családi áldás nem is maradt el, mert a művészt egy év múlva ikergyermekkel, fiúval és leánnyal üdvöztetett meg neje, akik a keresztségben a Tibor és Adrienne nevet kapták. Mulatságosan számol be erről a dús áldásról a művész, Schambachnak írt, 1873 március 23-án kelt levelében, melyet 1873 augusztus 21-iki levelével együtt mint igen jellegzeteseket közlök, ezen életrajz befejezését képező, „Reményi Ede jellemzése, mint művész és ember” című, összefoglaló tanulmányomban. Előbbi levelében nejeéről mint „kedves, jó, anyagi feleségről” nyilatkozik. Rövid idő múlva bezzeg megváltozott véleménye, amint azt a következő fejezet elején, a párizsi időszak alatt látni fogjuk. A család fenntartása fokozott terheket rótt a művészre. Időnként tehat külföldi hangversenykörutakat tett, hiszen abból, amit ottibon szerzett – fix állás híján – még mint legényember sem tudott volna megélni, már csak azért sem, mert 13 éve lévén már itthon, népszerűsége nagyon is fogyni kezdett. 1872. április havában Berlinben és Hamburgban járt, 1873 elején pedig Plotényi kíséretével Egyiptomba ment, hol Alexandriát és Kairót keresvén fel, a Khedive (alkirály) palotájában is volt több hangversenye. Azon rögtönzött hangversenyről, melyet a Cheops (vagy Khufu) piramis tetején adott, szintén a befejező tanulmányomban emlékezem meg.

Okok, melyek Reményit Magyarország elhagyására indítják

1875-ben Párizsban járt, ahol előkelő szalonokban, és a Padeloup hangversenyeken lépett fel. Itt valószínűleg már előkészítette a következő évben történt párizsi letelepedését. Maradása a hazában ugyanis már

nem volt. A helyzet 1860 óta teljesen megváltozott. Akkor, mikor hazajött, a magyar nemzet el volt nyomva. Az ő begedűjén szólalt meg a bonfiúi keserv, a régi dicsőség, főleg a forradalom minden emléke. Az ő játékát cenzúrázni nem lehetett. Játéka különben is tele volt érzésekkel, gyűjtő hatással. Hatottak ténykedései is, melyek mind izzó hazafias érületről, meleg emberi szívről tanúskodnak. Innét a tomboló lelkesedés, mellyel eleinte széles e hazában mindenütt fogadták. Azonban az idő mindent lefarag, laposra, színtelenre mos. Közben megtörtént a kiegyezés, mely az egész politikai és érületi hangulatot megváltoztatta. A magyar nemzet zöme kibékült a királyával, alkotmányt, szabadságot kapott, szabadon nyilatkozhatott, nem volt szüksége többé arra, hogy Reményi begedűszaván keseregjen. Miután már londoni időzése alatt Viktória angol királynő kinevezte volt szülőbevedűsének, most a magyar király is kegyben részesítette, és kinevezte az egykori forradalmárt, Klapka és Görgey tábori begedűsét császári és királyi kamarazenevezévé. Kétszer játszott a királyi pár előtt, az egyik alkalommal külön Erzsébet királyné előtt Gödöllőn, ki tudvalevőleg tüntetően mutatta rokonszenvét minden iránt, ami magyar. Reményi megbíását a felséges asszony elé Ferenczy Ida, a királynő felolvasónője hozta létre. De a királyi kegy illetően megnyilatkozásából megélni nem lehet. Népszerűsége már elhalványodott, irigyeinek, nyílt és álcázott ellenségeinek száma nőttön-nőtt. Fővárosunkban akkor még idegen, főleg német zenészek domináltak, kik az úgynevezett. klasszikus zenét kizárólagos tulajdonuknak vindikálván, a magyarságra önértetes, és impresszionisztikusan, hangulatszerűen játszó Reményit úgy tüntették fel kritikáikkal, mint aki nem igazán klasszikus művész. Reményi Károly Schambach-hoz intézett egyik levelében felemlíti, hogy „Ede sokak szemében szálfka.” Ezek az ú. n. akadémikus zenészek folyvást intrikáltak ellene, becsmérelték, és végül célt értek. Az ingadozó közvélemény egykori kedvencét eljettette; kezdték inkább emberi gyengeségeit nézni, és megfélekedtek nagy tulajdonságairól. Magyarországon különben is folyvást hangversenyezni nem lehet, és így a centrifugális erők, melyek Reményit a baza elbagyására készítették, túlsúlyba kerültek. Ismét a külföldre kellett átbelyeznie művészi működésének színhelyét, nyughatatlanul vándorolva tovább, élte végéig. Egyelőre Párizst szemelte ki újabb lakóbelyül, művészi központul. 1876 őszén tehat családjá-

val együtt Pestről (hol utolsó lakása a Képiro u. 5. sz. alatt volt) oda költözködött. Ezt megelőzőleg, augusztus havában nébány előkelő, forgalmas osztrák fürdőhelyen – Gleichenberg, Ischl és Gmunden – lépett fel. Egy öreg bölgy, kivel 25 évvel később érintkeztem, még élvezettel gondolt vissza – mint akkori ballgatója – e hangversenyre, melynek emlékebe eltett műsora még megvolt nála.

Két év Párizsban. Hat év az Egyesült Államokban. Hat évi utazás a Föld körül. Hazatérés (1876–1891)

Midőn Reményi 1876 őszén családotul Párizsba költözött, nem csak művészi helyzete volt kedvezőtlen, hanem még inkább anyagi helyzete. Reményi a pénzzel sobasem tudott bánni. Bevételeit és kiadásait egyensúlyban tartani képtelen volt. Míg nemzeti és jótékonyági célokra, tele marokkal szórta a pénzt, önmagára csak annyit költött, amennyire gyűjtési szenvedélyének kielégítése ezt magával hozta. Rokonait is segítette. Mindazonáltal, ha tudott volna a pénzzel bánni, s a pénzügyeiben rendet tudott volna tartani, amilyen népszerű volt különösen a 60-as évek elején, és abány, bizonyára jövedelmező hangversenykörutakat végzett ezen időszakban, a külföldön megvagyonosodhatott volna. Ámde ennek ellenkezője következett be. A penzzavar nála állandó volt, s valóságos krónikus helyzetté fajult. Reményi Károly egy 1891-ben, atyámbhoz írt levele jól jellemzi ezt az állapotot: „Tudod, hogy én szegényen jöttem el Edétől, 12 évi fárasztó működésem után; nem szemrehányásképp mondom, de tény, mert az ő helytelen gazdálkodása miatt örökös penzzavarban lévén, még az engem jogosan megilletett szerény javadalmazásról is lemondtam, a feneketlen bordó javára.” De ameddig legényember volt, valahogy csak kikászálódott mindig a zavarból, ha másképp nem, hát műtárgyainak elzalogosításával, vagy eladásával. Mikor aztán megbázasodott, a krónikus zavarok akuttá váltak. A család felszaporodott 4 taggá, és fenntartása már ezért is költséges volt. Növelte a bajt, hogy neje még kevésbé tudott bánni a pénzzel, mint ő; esztelenül szórta a pénzt felesleges kiadásokra, anélkül, hogy tulajdonképpen pazarló lett volna; a háztartáshoz pedig egyáltalán nem értett. Így történt, hogy midőn a művész Párizsba távozott, oly sok tartozást hagyott maga után, hogy a törvényszék a csődöt mondta ki ellene. Atyámat nevezték ki gondnoknak csőd-ügyben, és fennmaradt egy kérvény, amelyben atyám kéri felmen-

tését ezen tisztség alól, mert őt mint testvért, ez az ügy nagyon feszélyezi, és egyszerűsmind ajánlja Varga László ügyvéd kinevezését gondnokká, mert emez a művész jogügyi viszonyait jobban ismeri. A csőd-ügy, a különféle tartozások törlesztése még sokáig húzódik a párizsi időszakban. Így a művész Párizsból (54. Rue Galilée, Champs Elysées, ez volt első párizsi lakása) 1876. dec. 30-án ezt írja atyámnak: „Kezd jól menni. Kérlek, van nálad 6 frt., küldök 50 frt-ot, tégy hozzá még 3 frt-ot, és fizesd ki Weizenkornnál, Gizella Reményi nevében a két havi 29 frt-ot, és így 1871. március 2-ig ki lesz fizetve. A vevényt küldd el kérlek, mert az öreg asszonyé (ez alatt anyósa értendő, ki szintén velük volt Párizsban, ami a helyzetet, mint mindjárt látni fogjuk, csak súlyosbította).

1877. március 15-én kelt levelében is, melyet mint rendesen, „sebtiben, pár szóval ír, mert nincs ideje, majd máskor bővebben ír”, ismét felkéri atyámat, hogy Weizenkornnak hét óra 59 frt-ot fizessen. A levél végén odateszi: „Magurányi tisztelődik.” Magurányit, e kitűnő amatőr zenészt, atyám irodavezetőjét, kivel többször zenélt volt Budapesten, tebát nem felejtette el. 1877. szept. 20-án (már a 3. Rue Thabor alatt) komolyan foglalkozik egy tervvel, hogy a csödből kimásson. Egy bizonyos Reinitz egyszer azt írta neki, hogy ha 300 frt-ot kap, úgy fogja beállítani Reményi csődjét, mint akin úgy sem lehet valamit behajtani, s ezzel a csőd magától megszűnik. Arra kéri tebát a művész atyámat, járjon el Reinitznél, pubatolja ki tőle ügyesen, vajon csakugyan be lehet-e szüntetni eképp a csődöt, és pedig biztosan, s ha igen, akkor közölje atyám Reinitzzel, miszerint művész öccsét ráveszi a 300 frt. megküldésére, „hogy már egyszer vége legyen a piszkos dolognak”. A művész az összeget meg fogja küldeni, de atyámnak „biztos biztonság legyen a csőd beszüntetése iránt”, az összeg átadásakor. Megemlíti továbbá a levélben, hogy nagyon sokat tanul, és készül a szezonra.

Reményi családi életében beáll a krízis. Plotényi megvált a művésztől, majd megnősül (1878)

Itt volna helyén, hogy Reményinek művészi működésével az 1878 október havára terjedő időben foglalkozzunk. Ehhez azonban sajnos vajmi kevés adat áll rendelkezésünkre. Annyit tudunk, hogy volt Londonban is (1877 tavaszán), de hogy hol bangversenyzett másutt, arról közelebbi adat nincsen. Egy megakadályozott elutazásról

egy alább idézendő levélben lesz szó, és bővebben arról, hogy felesége valósággal megakadályozta hivatása gyakorlásában. Úgy látszik, hisztérikus volt, és betegesen féltékeny; zsarnoki uralmat, egveduralmat akart férje felett gyakorolni, olyannyira, hogy ennek szabad mozgása végképp megszűnt. Reményi mindenesetre, egy ideig legalább, fellépett Franciaországban is a nyilvánosság előtt, mert ily módon ismerkedett meg a Mac Alister családdal, mellyel tanítványa, Plotényi Nándor nemsokára szoros viszonyba lépett. Sokat foglalkozott zeneszerzéssel is. Írt egy himnuszt, amelynek párizsi előadásából sokat remélt, anyagi szempontból is. Nem tudni, hogy tényleg előadták-e ezen művét. Különböző inkább transzkripciókkal foglalkozott, s itt eredményt is mutatgatott fel, amennyiben egy párizsi kiadónál megjelent „Nouvelle école de violon” című gyűjteményes műve, amelyben a zongorairodalomnak, főleg Chopin műveinek (Asz-dúr impromptu, mazurkák, nocturne-ök, stb.) egész sorozatát átírta hegedűre és zongorára, és ezzel megelőzte mások későbbi Chopin-átíratait. Hogy működésével szerzett is valamit, az bizonyos, mert egyébként családját nem tarthatta volna fenn. Az anyagi zavarok azonban nem szűntek meg, és végzetessé váltak akkor, amikor neje túlzott féltékenysége tevékenységét megbénította. És hiába erősítgeti neje öregkori visszaemlékezéseiben, midőn a már özvegyesre jutott asszonyt 1914-ben, Pásztor Árpád az amerikai Acron városában felkereste (megjelent az „Est” 1914. évi április 23-iki számában „Reményi Edéné emlékei” cím alatt), hogy „18 évig éltünk Párizsban (már ez is helytelen, mert a család csak 1876-91-ig, tebát 15 évig élt ott, s ebből is csak az első kettőt a családjával együtt; különben lehet, hogy Pásztor emlékezett rosszul). Eleinte vele utaztam mindenfelé, de aztán abbahagytam. Minek egy művészt mindenüvé kísérni? Ő szereti a változatosságot, szeszélyei szerint él. Oh, sokszor ballottam, hogy bangverseny után a legszebb fogaton ment a hoteljébe, jobbján egy gyönyörű szőke, balján egy gyönyörű barna nő. Így szeretett élni. Kellett ez neki.” A féltékenység e visszaemlékezésből is kilátszik, és megmásként a valóságnak. Gyakori pszichológiai jelenség ez, hogy az ember biúságból saját múltját is elferdíti, s végül hisz is a ferdített képben.

A családi krízis beálltáról első ízben Plotényinek egy leveléből értesülünk, melyet Párizsból, 1878. január 14-én írt atyámnak. Megtudjuk, hogy helyzete mesterének

családjában tarthatatlanná vált; hogy Reményiné, s nem Reményi miatt, azt már az is bizonyítja, hogy mestere tudtával, de Reményiné tudta nélkül szökik meg. Írja, hogy búcsúzás nélkül utazik el másnap Pestre; hogy mikor érkezik, nem tudja; kénytelen barmadosztályú vonatokat használni. Egy hetet Pesten tölt, s azután hazautazik Lázra. Madridba való elutazásuk akadályait, s egyáltalán mindent majd élőszóval elmond. Mestere mellékelten küld egy levélfogalmazványt atyám számára, hogy miként tudósítsa őt (Reményit) Nándor megérkezéséről. Itt kezdődik az alakoskodás a két zsarnok asszony miatt, mert az anyós egy követ fűjt leányával. A Reményi által, saját magához írandó, szuggerált levél eléggé jellemző, hogy közöljük:

„Édes Edém! Szegény Nándor nagyon betegesen érkezett meg, és a roppant átfázást legalább egy hétig kell neki kibeverni, aztán elmegy Lázra, mert nem lehet őt semmiképp itt tartani. Roppant aggódik miattatok, s azt mondja, hogy csak valahogy rendezhetné házi ügyeit, visszajönne; mondta, hogy nem is mert tőletek elbúcsúzni, mert már egészen meg volt zavarodva, és így tőled bocsánatot kér. Szegény Nándor vigasztalhatatlan. Borzasztóan néz ki.” Ehhez hozzá teszi: „Ne ír Angliáról, azaz Althausnére semmit.” Althausné szerepéről e családi drámában még fogunk ballani.

Másnap (január 15-én) Reményi maga is írt egy hivatalos, azaz felesége ellenőrzése alatt fogalmazott levelet atyámnak, úgy állítva be a dolgot, mintha fel nem foghatná, miként ment el Plotényi szó nélkül tőlük. Mihamarábbi hírt kér róla. Reméli, hogy az utazás abban az irgalmatlan időben meg nem ártott neki. Gizi is roppant nyughatatlan e „Staatsstreich” (puccs) miatt. „A jó, a kegyes Isten vezessen keresztül bennünket a sok bajon. A szegény gyermekek nagyon emlegetik a Nándorjukat. Ha gyermekeim és Gizi nem volnának mellettem, igazán alig tudnám a Nándor elbajgyása szomorú dolgát elviselni. Bízom a csőd-ügyben való biztos, testvéries eljárásodban. A te hánya-vetett hű testvéred: Ede.” Utóirat: „Március végén, vagy április elején a csőd-ügyben előlegezett pénzedet köszönettel visszadhatom, most e hó végén is lehetne, de jól tudod, hogy Perlebergnének jár 600 frt.” Valahol titokban még rávezette a levélre: „Ilyen abra-cadábrás levelet kell nekem írnom itthonról. Nándor majd elmond mindent.”

Közreadja: Rakos Miklós

(Következő számunkban folytatjuk)